

**VERBUL A (SE) VOIERA ȘI FAMILIA LEXICALĂ:
SENSURI, ETIMOLOGIE ȘI ATESTĂRI – CONTRIBUȚII
LA DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE AL ACADEMIEI
(EDIȚIA A DOUA)*
CÂTEVA REFLECȚII FILOLOGICE**

MIOARA DRAGOMIR**

1. Traducerea *Vechiului Testament* din ms. 45, realizată în secolul al XVII-lea din limba greacă de Nicolae Milescu Spătarul și diortosită de „dascălii locului”, precum și cea din ms. 4389, datând din același secol, după slavonă, prezintă un lexic foarte bogat, atât sub aspect semantic, cât și din perspectiva formării cuvintelor. Pentru *Dicționarul limbii române*, aceste texte constituie surse foarte valoroase întrucât, pe lângă faptul că oferă atestări noi, adesea prime atestări, pentru sensuri deja înregistrate, precum și cuvinte noi, cercetarea lor poate aduce lumină asupra filiației semantice, accentului, variantelor lexicale și formelor sau în clarificarea sensului și etimologiei unor cuvinte.

2. Astfel, în ms. 45, în cărți diferite, întâlnim în mai multe locuri verbul *a (se) voiera* și, din aceeași familie lexicală, adjectivul *voierat* și derivatele *învoierat(ă)* și *voieros*. Dintre acestea, în DLR este înregistrat verbul *voiera*, ca variantă lexicală s.v. *văiera*, într-un citat din DOSOFTEI, V.S. și din L. COSTIN, GR. BĂN. și adjectivul *voierat*, de asemenea ca variantă lexicală s.v. *văierat*², cu unica atestare cu această formă, tot din DOSOFTEI, V.S. Atât verbul *voiera*, cât și celelalte lexeme precizate prezintă numai această formă în ms. 45; forma cu -ă- (*văiera*, respectiv *văierat*) nu apare niciodată¹. Verbul se întâlnește în următoarele contexte²:

* Editarea acestui manuscris este în faza de pregătire pentru tipar.

** Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

¹ Am utilizat pentru analiză atât transcrierile proprii, cât și pe cele ale colegilor care au lucrat în cadrul proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum”.

² Am păstrat sistemul de transcriere și semnele utilizate în ediția citată.

a. *Regi I:*

Ms. 45: 1.6 [231/1] [Căci n-au dat ei Domnul copil, după primejdiia ei și după scârba primejdiei ei și *să voiera* pentru aceasta] căci au închis Domnul cèle de pregiur zgăul ei, ca să nu-i dea ei copil.

Ms. 4389: 1.6 [254/1] Și o muștra pizmașa ei și se întrista și slăbiia de grijile ei și *se vătiera* căci au închis Domnul pântecelii ei și nu-i dăde feciori.

BB: 1.6 [194/2] Căci n-au dat ei Domnul copil după primejdiia ei și după scârba primejdiei ei și *să întrista* pentru aceasta, căci au închis Domnul cèle de împrejurul zgăului ei, ca să nu-i dea ei copil.

b. *Regi II:*

Ms. 45: 19.2 [276/2] Și să făcu mântuirea întru dzua acêea întru jale la tot nărodul întru dzua acêea, dzăcând că *să voiereadză* împăratul pentru fiul lui.

Ms. 4389: 19.2 [307/2] Și se întoarse într-acea zi mântuirea tuturor oamenilor în jale, că auziră oamenii în zioa acêea unde zicea că *se vătiera* împăratul pentru fiu-său.

BB: 19.2 [234/2] Și să făcu mântuire în zioa acêea întru jale la tot norodul, căci au auzit norodul în zioa acêea zicând că *să întristează* împăratul pentru fiul lui.

c. *Ester:*

Ms. 45: 6.12 [419/1] Și să întoarse Mardoheu la curte și Aman să întoarse acasă-și, *voierându-să* asupra capului-și.

Ms. 4389: 6.11 [515/2] Și se întoarse Mardohei în curtea împăratului, iar Amman mărse acasă-și *întristându-se* cu întristăciune foarte mare.

BB: 6.12 [360/1] Și să întoarse Mardoheu la curte și Amman să întoarse acasă-și, *măhnindu-se* asupra capului-și.

d. *Iov:*

Ms. 45: 31.38 [438/1] De au suspinat pământul vreodinioară asupra-mi sau de răzoarele ei au plânsu toate odată. 39. Sau de am mâncat vârtutea ei sânșur, fără de preț, sau și sufletul Domnului pământului luând *am voierat*, 40. Pentru grâu, dară, să-mi iasă urzică, și pentru orz, rug!” Și tăcu Iov cu graiurile.

Ms. 4389: 31.39 [533/2] Și de am mâncat eu roada lui fără de preț sau de am luat sufletul stăpânului pământului și *l-am năcăjit*.

BB: 31.39 [376/2] Sau de am mâncat vârtutea lui sânșur, fără de preț, sau și luând sufletul Domnului pământului *am întristat*.

e. *Parimiile lui Solomon:*

Ms. 45: 25.20 [515/1] În ce chip oțătul la rană-i nefolositor [și fumul la ochi], așa cădzând vătămăre în trup, inima *voierează*. 21. [În ce chip caria întru haină și viêrmele la lemn, a- [515/2] șa *voia rea* a omului strică inima].

Ms. 4389: 25.20 [610/2] Cum nu êste de folos oțetul vătămăturii și fumul ochilor, așa și când cade grijă în trup, *întristează* inima. 21 [20]. Cum sânt moliile în haină și carii în copaci, așa și întristăciune strică [611/1] inima omului.

BB: 25.20 [442/2] În ce chip e oțetul la rană nefolositoriu și fumul la ochi, așa, căzând vătămare în trup, inima *mâhnêște*. 21. În ce chip molia în haină și viêrmele în lemnu, așa *voia rea* a omului strică inima.

3. În aceste pasaje, verbul *voiera* nu apare niciodată în BB, al cărui text prezintă o traducere destul de apropiată de cea din ms. 45³. Diortositorii ms. 45 care au realizat BB au evitat acest verb și l-au înlocuit sistematic prin sinonime: *a (se) întrista* (a, b, d) și *a (se) mâhni* (c, e), pentru a reda din textul grecesc FRANKF., ca și traducătorul textului din ms. 45, verbele ἀθυμέω (a) ‘être découragé, préoccupé, inquiet’ (BAILLY), λυπέω (b, d, e) ‘chagriner, affliger’ (BAILLY) și participiul λυπούμενος (c). În ms. 4389 aflăm, de asemenea, verbe sinonime cu *voiera*, care redau corespondentul din OSTROG astfel: prin *a se văiera* (a) *скръвати* „πενθεῖν lugere” (MIKLOSICH), iar πενθεῖν are sensul ‘pleurer, déplorer’ (BAILLY) și *lugere* ‘pleurer, témoigner de la douleur, être affligé, se lamenter, gémir’ (QUICHERAT); tot prin *a se văiera* (b) *печаленъ ѣстъ црь, печальнъ* ‘στυγνός tristia’ (MIKLOSICH), *στυγνός* cu sensul ‘triste, sombre’ (BAILLY); prin *a se întrista* (c) secvența *скръбъ скръбію*, verbul *скръвати* cu sensul ‘λυπεῖσθαι contristari’ (MIKLOSICH), *λυπεῖσθαι* ‘être chagriné, affligé, ennuyé’ (BAILLY); prin *a necăji* (d) este redat *оскроръиχъ*; prin *a întrista* (e) *оскръвалиапи* ‘λυπεῖν affligere’ (MIKLOSICH).

În contextele prezentate, verbul *voiera* se referă la faptul de a fi într-o stare sufletească rea și are semnificația ‘a se întrista, a se mâhni; a-și face voie rea’, cu sememul ‘a fi deznădăjduit, îndurerat’⁴ pentru contextele a și b. Acest cuvânt redă întocmai, foarte potrivit, semnificația lui ἀθυμέω, dar și pe aceea a lui λυπέω și este folosit atât cu valoare reflexivă (a, b, c), cât și tranzitivă (d, e). În celălalt manuscris, în versetul din *Regi I* (a), prin *a se văiera* este tradus un verb ce exprimă o stare sufletească exteriorizată, manifestată, și, în această situație, *văiera* este sinonim mai degrabă cu *a se tângui*, *a plânge*, *a se văicări*, *a se văita*. În *Regi II* (b) este tradusă o secvență care nu presupune neapărat, ca în contextul anterior, și ideea de exteriorizare și în acest loc traducătorul versiunii din ms. 4389 folosește, de asemenea, verbul *a se văiera*, dar cu un sens care este mai degrabă sinonim cu *voiera* din ms. 45.

4. Dacă prin atestările din ms. 4389, articolul *văiera* se îmbogățește cu două prime atestări și un sens⁵, cele din ms. 45 indică faptul că în *Dicționarul-tezaur* ar

³ Cândea (1979: 122–128 și 135–153) a arătat că BB este traducerea din ms. 45 revizuită de boierii cărturari Greceni și episcopul Mitrofan și, la rândul lui, textul din ms. 45 este traducerea lui Milescu revizuită de „dascălii locului”, astfel încât „sub raportul fidelității, ediția 1688 a *Vechiului Testament* este, deci, *traducerea Milescu de două ori revizuită după textul grec urmat de spătar* [subl.a.]” (*ibidem*: 140).

⁴ În traduceri recente este redat astfel: (pentru a) *și tare era întristată* în ANANIA, *era deznădăjduită* în NEC-POLIROM; (pentru b) *regele e trist* în ANANIA, *regele plânge și-l jelește pe Abessalom* în NEC-POLIROM.

⁵ În familia lexicală lucrată în DLR (*văiera*, *văierare*, *văierat*¹, *văierat*², *văieratic*, *văierătură*), sensul ‘plin de amărăciune, de tristețe, de jale’ mai apare numai la adjectivul *văierat*², cu indicația

trebui cuprins și tratat după tipicul acestei opere lexicografice încă un cuvânt. Analizând citatele din DLR s.v. *văiera*, observăm că, în pofida aparențelor, a vecinătății verbului *a plânge*, verbul *voiera* din DOSOFTEI, V.S. 81 are mai degrabă aceeași semnificație ca în ms. 45 decât sensul ‘a (se) văita, a (se) văicări’. Acest fapt devine evident dacă lărgim contextul: „Eu dzâș: «Dumneata, părinte, îndreaptă-mă la cale de viață». Și am purces a merge după dânsul [...]. Și călcând drumul și calea toată, să nu dzâc mai mult. Împreună am sosât aicea și [...] ședzum de dormim și, când m-am deșteptat, nu l-am vădzut ce să fêce. Și-ncepui a plânge și *a mă voiera* și îndată mi s-arătă și-m dzâsă: «Eu sânt Rafail, Arhanghelul, carele te-am adus într-acoace, în chip de moșneag bătrân. Ce să-ț laș toată *voia cea rea*, să nu te temi, ce să slăveșt pre Dumnedzău că te-au adus aicea»”. În aceeași lucrare, Dosoftei mai utilizează o dată acest verb⁶: „Picând la sufletul lui așea multă vrajbă și pizmă, și să porni, așea cum să află, mânios. [...] Deci, stând la rugă, în voroavă la Dumnădzău, îș făcea inemă rea și tristă, cum nu să cade, dzâcând că nu să cade să custe oamenii cei fără Dumnădzău, carii strică și strâmbadză căile cêle dirêpte a lui Dumnădzău. Și, grăind acêstea, să ruga lui Dumnădzău să le taie viața amândurora deodată. [...] Și dzâcea Carp că să uita la cêle de gios de prăviia și de cêle de sus nu-i gândiia și *să mâhniia, făcând voia rea* căce nu era cădzuț și apropiindu-li-să de multe ori să cadză. Și, slăbind, *să voiera* blăstămând. Și abiiia iarăș să rădică de căută în sus, cătră ceriu” DOSOFTEI, V.S. 48–49⁷.

„învechit”, fiind lucrat pe baza folosirii într-un document din anul 1706, dat după TDRG, în care cuvântul are forma cu *-ă-*. La acest sens este înregistrată și o folosire figurată din DOSOFTEI, V.S. cu forma *voierat*, considerată, ca și cea de la verb, variantă lexicală. Semnalez acest sens al adjectivului *văierat*², cu forma ca atare, și în HERODOT, I. 19: „Iară Crisos, măcar că pentru moartea lui era *văerat*, iar mai mult pentru că de la ceta ce el îl curățisă de moarte, acela îi omorî ficiorul”. Aceasta arată că și verbul trebuie să fi circulat cu acest sens, așa cum este folosit în ms. 4389, *Regi II* (b).

⁶ Mulțumesc colegei Laura Manea pentru trimerile la traducerea lui Dosoftei pe care mi le-a oferit din fișierul propriu. Le-am consultat în fotocopia tipăriturii și am prezentat citatele după ediția realizată de Rodica Frențiu.

⁷ Nu tot astfel stau lucrurile cu cealaltă atestare folosită în DLR din DOSOFTEI, V.S. 56, în care este vorba, într-adevăr, de verbul *văiera*, cu indicațiile de circulație „învechit și regional, mai ales în Transilv.” și sensul ‘a se văita (1)’, acesta dat cu definiția în două părți, „(despre oameni) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferințe etc.); a-și exprima prin cuvinte durerea, suferința, nemulțumirea etc., a se lamenta, a se plânge (3), a se tângui (1), a se căina”, cu sinonimele învechite și regionale prezentate de redactor și trimiterea la sinonimul cel mai apropiat, *văicări*. Verificarea contextului confirmă semnificația lui *văiera* în această situație, precum și diferența față de *voiera*, din celălalt citat pe care l-am prezentat extins: „Ipaticul să rugă svântului de fêce rugă pentru dânsul cătră Dumnedzău [...]. Vădzând Loxorie, boiêrinul, acêea ce să fêce, prinsă pre preutul Iulian și pre Chesarie diaconul și-mvătă de-i băgară în saci și să-i arunce în mare. Iară svinții îi dzâsără: «Noi, dară, o, Loxorie, ne-aruncăm în mare, iară tu, mușcat de cumplit șerpe, vei da moarte cumplită». Care lucru să și fêce. Că, deaca trecură 2 dzăle, el, Loxorie, primblându-să pre marginea mării, i s-au colăcit pregiur dânsul un bălaur mare și, strângând și ucigându-l, l-au zămorât. De-acia sta o prăvirște miloasă, că dzăcea înflat, suflând. Iară trupurile svinților, ieșind din mare cărmăcite de Dumnedzău [...], oarecarii creștini Evsevie și Filix le luară. Și, trecând pre-acolo unde dzăcea becisnicul Loxurie, deaca-i vădzu, el *să văiera* și să făcea pre sine becisnic. Că încă nu-i ieșisă sufletul”.

Pe de o parte, sensul, pe de alta, și forma cu *-o-* conduc spre realitatea că acest cuvânt este o creație lexicală realizată prin compunere, din substantivul *voie* și determinantul adjectival *rea*. În această construcție, substantivul *voie* se referă la starea, la dispoziția cuiva, sens care, în această ramură a semantismului cuvântului, cel mai probabil a evoluat dintr-un sens inițial ‘decizie, hotărâre; intenție, gând’, care se referă la o pornire lăuntrică, ce a putut fi bună sau rea și care se răsfrânge ca atare și în exterior⁸. Sintagma *voie rea*, datorită vechimii ei și faptului că era folosită curent (vezi citatele s.v. *voie*), a putut fi percepută ca o construcție cu sensul ‘tristețe, amărăciune, mâhnire, îndurerare’, până la gradul contopirii într-un cuvânt **voierea*⁹ de la care, prin analogie cu *văiera* (< de la *vai*¹, prin apropiere de *șuiera*, *fluiera* – vezi DLR s.v. *văiera*), verb care exista deja în limbă, s-a putut crea verbul *voiera*¹⁰.

În ce privește citatul al doilea din DLR în care apare forma *voiera*, contextul nu poate fi extins pentru ca sensul să se înțeleagă mai clar: „Nu te cânta, nu te voiera” L. COSTIN, GR. BĂN. II, 208. O evoluție fonetică de la *-ă-* la *-o-* de felul *nărod* > *norod* poate nu este exclusă (vezi și Pușcariu 1959: 76–77), însă în ALR I/I h 140 nu apare forma *voiera*, de aceea forma cu *-o-* din L. COSTIN, GR. BĂN. este, deocamdată, suspectă. În cazul lui *voiera*, cu sensul din ms. 45 și din DOSOFTEI, V.S., inclusiv faptul că forma în *-ă-* nu apare niciodată ar susține ipoteza că originea lui *voiera* nu este în *văiera*, cum s-a putut crede la redactarea articolului. Mai mult decât atât, în ms. 45 nu am întâlnit verbul *văiera*. Atunci când traducătorul ms. 45 vrea să redea verbe care au sensul lui *văiera* ‘a se văicări, a se văita, a se tângui’, o face prin verbul *a se văita*, cu forma *văieta*¹¹, în contexte în care *văieta* traduce fie pe ὀλολαζω ‘I. pousser le cri de guerre en marchant à l’ennemi. II. annoncer avec des cris de joie, proclamer’ (BAILLY), fie pe ὀλολύζω ‘I. pousser des cris aigus et prolongés. 2. pousser des cris de joie ou de douleur’ (BAILLY).

Atât sensul, cât și etimologia propuse aici se susțin în fragmentul citat din DOSOFTEI, V.S. 48–49 prin verbul sinonim *a se mâhni* și prin chiar originea lui

⁸ Această evoluție semantică se reflectă în al doilea fragment citat din DOSOFTEI, V.S.

⁹ E posibil ca în textele vechi să fi fost gândită chiar legat în scrierea continuă, așa cum scriem astăzi *bunăvoiață*.

¹⁰ Procesul este asemănător cu cel al formării verbului *a mulțumi*, descris de A. Philippide: „*Multsămesc* = **multsănesc*, *multsi ani* (adecă zic cuiva ‘mulți ani să trăiești’ ori ‘la mulți ani!’). De la o vreme s-a izolat **multsănesc* de *multsi ani* și s-a alipit de grupul din care face cuvântul *multsime* parte, cu care la început n-avea nici o legătură. De aici schimbarea din *multsănesc* în *multsămesc* prin analogie și în același timp o strâmtare a conținutului așa de mare, încât cu greu mai descopere cineva astăzi origina cuvântului, macar că nu este așa de veche” (Philippide 1984: 71).

¹¹ Verbul apare în contextele: (*Osea* 7.14) „Și nu au strigat cătră mine inimile lor, ce numai să *văieta* preste așternuturile lor”; [*691/I*] „preste grâu și vin și să tăia de tot, certară-să întru mine”; (*Ecleziast* 3.4) „Vrêmea-i a plânge și vrêmea-i a râde, vrêmea-i a să *văieta* și vrêmea-i a juca”; (*Jeremia* 4.8) „Spre acêstea încingeți-vă saci și bocîți-vă și *văietați-vă*, pentru căci nu s-au înturnat mâniia urgiei Domnului de la voi”; *Iezechie* 30.2; *Amos* 8.3; *Zaharia* 11.2; în *Cântarea cântărilor* în mai multe locuri: 10.10, 13.5, 14.31, 15.2, 15.3, 23.14, 24.11, 52.5, 65.14 etc.

voiera, substantivul *voie* cu sensul ‘dispoziție, stare sufletească’ și adjectivul *rea*. De asemenea, în textul e. din ms. 45, în versetul imediat următor celui în care apare verbul *voiera* este adăugat încă un verset între semicroșete, în care apare sintagma *voie rea*, atât în acest manuscris, cât și în BB: „așa *voia rea* a omului strică inima”. Prin această construcție este redat aici substantivul λύπη ‘chagrin, tristesse, affliction’, iar în ms. 4389 prin *întristăciune*, скѡръь ‘aegritudo animi’ (MIKLOSICH). Sintagma originară este clară și într-un alt fragment din DOSOFTEI, V.S. unde este folosit abstractul *voierare*¹², într-un context în care apare, în expresie alături de verbul *a face*, și construcția *voie rea*, exprimând prin substantiv starea sufletească reflectată în această expresie – mâhnire, durere. Observăm că și în acest fragment, anterior lui *voierare*, apare sinonimul *mâhniciume*: „Și-ș făcea *voie rea* pentru ceaea ce închisă Dumnedzău cealea ce-s pregiur zgăul ei, ca să nu-i dea cucon. [...] Și răspunsă Anna și dzăsă: „Nu, dumneata, o femeaie în aspră dzî sânt eu și vin și bețâie n-am băut. Nu da pre șarba ta în fată de pierdzare că, de mulțâmea de mâhniciume mea și de mulțâmea *voierării* meale, m-am topit până acmu” DOSOFTEI, V.S. 182.

5. În afara argumentelor aduse, întărite prin numărul atestărilor și folosirea în mai multe contexte, în sprijinul etimologiei verbului *voiera*, avansată aici, un argument grăitor o constituie și derivatele *învoierat(ă)* și *voieros*, precum și adjectivul *voierat*, care apar în următoarele pasaje din ms. 45:

f. *A doao lēge*:

Ms. 45: 28.65 [179/1] Iar și întru limbile acēlea nu te va odihni, nice să va face stare urmei piciorului tău și-ți va da Domnul acolo inimă *învoierată* și ochi lipsindu și suflet topitor.

Ms. 4389: 28.65 [191/2] Și în limbile acēlea nu te va odihni, nici va fi așăzământ gleznelor picioarelor tale. Și-ți va da Domnul acolo inimă *apriusă* și ochi lipsind și suflet uscăcios.

BB: 28.65 [147/2] Iară și întru limbile acēlea nu te va odihni, nice să va face stare urmei piciorului tău. Și-ți va da Domnul acolo inimă *mâhniță* și ochi lipsind și suflet topit.

g. *Parimiile lui Solomon*:

Ms. 45: 17.23 [510/1] Inima ce să veselēște a fi sănătos face, și a omului *voieros* usucă-i-să oasele.

¹² În DLR, ca și la celelalte atestări din această familie lexicală, în cazul din DOSOFTEI, V.S., cuvântul *voierare* este lucrat s.v. *văierare*, ca variantă lexicală, cu sensul „văitare (1)”, adică „emitere de strigăte (prelungi), de gemete (ca urmare a unei dureri, a unei suferințe etc.); exprimare prin cuvinte a unei dureri, a unei suferințe, a unei nemulțumiri etc., lamentare, jeluire, tânguire”, fiind definit, după tipicul DLR, și prin regionalisme și arhaisme. Lărgirea citatului din DOSOFTEI, V.S., precum și celelalte argumente aduse în acest material, vorbesc, și în acest caz, nu despre o variantă, ci despre un alt cuvânt, *voierare*, cu etimologia și sensul pe care le-am precizat.

Ms. 4389: 17.23 [22] [605/1] Inima cea veselă face obicîiu bun, iar omului *celui trist* îi usucă oasele.

BB: 17.23 [438/1] Inima ce să veselêște a fi sănătos face, și omului *mîhnioriu* usucă-i-să oasele.

h. *Ieremía*:

Ms. 45: 6. 26. [579/2] Fata nărodului meu! Încinge-te cu sac și prêsără cenușe! Jale a ibovnicului, fă ție bocet *voierat*, căci fără veste va veni chinul preste voi.“

Ms. 4389: 6.26 [718/1] Fata nărodului meu, încinge-te cu zăblău și te presară cu cenușă. Fă ție jalea cei ce au născut unul cu *plângere amară*, că va veni asupra voastră pustiirea dotârniță.

BB: 6.26 [496/2] Fata norodului meu! Încinge-te cu sac și presară cenușă! Fă-ți jale ibovnicului, *tânguire de milă*, căci fără veste va veni chinul preste voi.

Derivatul adjectival *învoierat(ă)* (f) redă din textul grec participiul ἄθυμοῦσα ‘deznădăjduit, îndurerat’, din ἄθυμέω, tradus în contextele precizate prin *voiera*. În BB, cuvântul este tradus prin *mâhnit(ă)*. Percepând în acest context (biblic) și alte nuanțe pe lângă aceasta, traducătorul ms. 45 le-a exprimat printr-un cuvânt derivat, având ca rădăcină verbul *voiera* căruia i s-a adăugat prefixul *în-*, prin analogie cu alte cuvinte ca, de exemplu, *întristat*. Astfel, derivatul rezultat, *învoierat(ă)*, cuprinde, în urma acestor procese lexicale și semantice, mai multe sememe pe care, utilizându-l, traducătorul a putut să le redea: ‘mâhnit’, ‘descurajat’, ‘deznădăjduit’, ‘vlăguit’¹³. Traducerea din ms. 4389, *inimă aprinsă*, redă din textul slavon secvența *ѣре горюше*, apropiind semnificantul *горюше* de *горѣти* ‘καίεσθαι ardere’, și nu de *горекъ* ‘πικρία, πικρόν amarities’ (MIKLOSICH)¹⁴.

Prin adjectivul derivat *voieros* (g) este tradus grecescul *λυπηρός* „1. qui cause du chagrin, affligeant, fâcheux, pénible; 2. qui éprouve du chagrin, triste” (BAILLY), redat în BB prin *mâhnioriu*. În ms. 4389, prin secvența (omului) *celui trist* este tradus cuvântul cu același sens ca în textul grecesc, *κτ̣ρβλι̣ν̣ε̣δ* ‘λυπηρός tristis’ (MIKLOSICH). Derivatul din ms. 45, format prin adăugarea sufixului *-os*¹⁵ rădăcinii, care este verbul *voiera*, a rezultat din aceleași necesități ca și *învoierat(ă)*. Dorind să redea cât mai adecvat și mai aproape de adevăr ceea ce îi transmitea în acest pasaj textul grecesc prin *λυπηρός*, traducătorul utilizează derivatul *voieros*, cu un sens în care sunt cuprinse mai multe nuanțe: ‘descurajat’,

¹³ În traducerile recente este redat astfel: *inimă sperioasă* în ANANIA și *inimă fără vlagă* în NEC-POLIROM.

¹⁴ Este interesant că în epocă am întâlnit și verbul cu forma *a (se) învăiera* (care poate cuprinde și o diortosire a lui *o* în *ă* aparținând copistului) într-o traducere care a fost atribuită lui Nicolae Milescu Spătarul de către Liviu Onu, respectiv mitropolitului Dosoftei de către N.A. Ursu, anume HERODOT, I. În contextul în care apare, acest cuvânt are sensul ‘a se văita’, adică ‘a exprima faptul de fi trist, mâhnit’: „O, Artimvare, eu voi faci acestuia cât [tu], nici copilul tău, să nu să învăiereză” (47). Argumentația lui Liviu Onu în ce privește traducătorul credem că este viabilă.

¹⁵ Pentru derivate adjectivale create după modelul celor moștenite din latină în *-os*, formate de la verb, care arată „posesiunea unei calități”, vezi Pascu 1916: 72 și Philippide 1984: 137–138.

‘deznădăjduit’, ‘trist’, ‘măhnit’, ‘posomorât’, pe care verbul *voiera* și sintagma *voie rea*, care stă la baza lui, le-au putut exprima.

Prin sintagma *bocet voierat* (h) se traduce din FRANKF. secvența *κοπετὸν οἰκτρόν, κοπετός* ‘coup dont on se frappe la poitrine en signe de douleur’, οἰκτρός ‘I. digne de pitié, lamentable 2. pitoyable, misérable. II. qui se plaint, qui se lamente, plaintif’. Această sintagmă, dificil de tradus¹⁶, este redată în BB prin *tânguire de milă*. Prin *voierat* (h) din ms. 45, participiul verbului *voiera* cu valoare adjectivală, traducătorul a caracterizat trăirea, nu semnele exterioare pe care le presupune manifestarea ei, desemnată prin substantivul *bocet*. Semnificația lui *voierat* este ‘amarnic, jalnic; îndurerat’. Cuvântul este folosit și în DOSOFTEI, V.S. 159, ca adjectiv substantivat cu sens figurat: „Orbii să mântuia de *voieratul* întunêrec și vedea limpede strălucimintele și dragele lucruri a soarelui”.

6. Folosirea verbului în cele cinci locuri prezentate din ms. 45 și în două locuri din *Viața și petreacerea svinților*, a substantivului *voierare* în această traducere a lui Dosoftei și a participiului adjectival *voierat* în ambele texte, a derivatelor *învoierat(ă)* și *voieros*, din ms. 45, cu sensurile precizate susțin, pe de o parte, etimologia propusă aici, îmbogățind *Dicționarul-tezaur* cu o familie lexicală. Pe de altă parte, în ceea ce privește chestiunea dacă acest cuvânt și celelalte din familia lexicală a putut fi sau nu creația unui cărturar, cert este doar că evitarea lor în BB indică faptul că diortositorilor li s-au părut suspecte sau puțin cunoscute. Vrând să demonstreze că revizorii ms. 45 sunt „Dosoftei și colaboratorii lui”, N.A. Ursu (1988, 1989) introduce în rândul „particularităților lexicale” din „lexicul regional (dacoromânesc nordic, în special moldovenesc)” și cuvintele *voiera*, *voierat* și *voieros* (Ursu 1988; 1989 III: 46). Acestea ar fi din lista de „cuvinte care au fost înlocuite peste tot de ultimii revizori ai textului, în ediția *Bibliei* de la 1688” (Ursu 1988; 1989 III: 36). Cele trei cuvinte sunt înșiruite fără trimitere la vreuna dintre scrierile mitropolitului Dosoftei și fără altă discuție.

După cum am arătat aici, verbul apare și în traducerea lui Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*. Dacă ar fi o creație a mitropolitului Dosoftei, și anume nu din latura neologică, livrescă a creativității sale, ci din filonul graiului popular, *voiera* (și familia) ar putea constitui un element care ar susține o legătură a mitropolitului moldovean cu traducerea *Vechiului Testament* din ms. 45. În același timp, nu trebuie exclus faptul că *voiera* este creat din sintagma *voie rea*, folosită în scrierile lui Coresi, poate și mai timpuriu, în cronicile moldovenești și, deopotrivă, în cele munteneste (vezi DLR s.v. *voie*). El a putut circula la nivel de grai popular și, fiind perceput ca atare, a fost mai puțin folosit în scris. Nici *văiera* (și familia lexicală) nu a fost înregistrat în epocă decât la Dosoftei și în *Istoria ieroglică* a lui Cantemir. Cu atât mai mult cu cât am întâlnit în HERODOT, I. adjectivul *văierat* și verbul a se *învăiera* cu sensurile precizate, ar fi foarte interesant să știm cum traduseseră Nicolae Milescu Spătarul în aceste locuri în care apar *voiera*, *voierat*,

¹⁶ În ANANIA este redat astfel: *plânge-ți de milă*.

voieros și *învoierat(ă)* – pentru că nu excludem nici varianta ca aceste lexeme, ca atâtea altele, să se fi păstrat din traducerea sa, care este protograful celor două manuscrise biblice integrale românești. De asemenea, ar fi foarte bine-venită, în clarificarea acestui aspect, o mai bună fișare pentru redactarea cuvântului în ediția a doua din *Dicționarul limbii române* al Academiei.

BIBLIOGRAFIE

- Cândea 1979 = Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
 Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixele românești*, București, Librăriile Socec & Co, C. Sfetea, Pavel Suru.
 Philippide 1984 = A. Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu, București, Editura Academiei.
 Pușcariu 1959 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, Editura Academiei.
 Ursu 1988, 1989 = N.A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu* (I) în „Limba română”, XXXVII (1988), nr. 5, p. 455–468; (II) în nr. 6, p. 521–534; (III) în XXXVIII (1989), nr. 1, p. 31–46; (IV) în nr. 2, p. 107–121; (V) în nr. 5, p. 463–470.

*

- ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, partea I (ALR I), vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II, *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
 ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod [...]*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.
 BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, rédigé avec le concours de E. Egger, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, Hachette, 2000.
 BB = *Biblia, adevă dumnezeiasca scriptură a Vechiului și Noului Testament*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
 L. COSTIN, GR. BĂN. = L. Costin, *Graiul bănățean*, [vol.] II, Turnu-Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu și Ion N. Bojneagu, 1934.
 DLR = *Dicționarul limbii române* (serie nouă), t. XIII, partea I, Litera V (*v-veni*), București, Editura Academiei Române, 1997; t. XIII, partea a 3-a, Litera V (*vâclă-vuzum*), Literele W, X, Y, București, Editura Academiei Române, 2005.
 DOSOFTEI, V.S. = Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682–1686, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frentiu, Cluj-Napoca, Editura Echinoc, 2002.
 FRANKF. = Τῆς Θείας Γραφῆς Παλαιάς Διαθήκης καὶ Νέας Διαθήκης ἀπάντα – *Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustra*, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.
 HERODOT, I. = Herodot, *Istoriei*, [traducere de Nicolae Spătarul], ediție îngrijită de L. Onu și Lucia Șapcaliu, prefață, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Șapcaliu, București, Editura Minerva, 1984.
 MIKLOSICH = Fr. Miklosich, *Lexikon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.
 NEC-POLIROM = *Septuaginta Psalmii, Odele, Proverbele, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor*, volum coordonat de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, în colaborare cu Ioan-Florin Florescu, traduceri de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Florica Bechet,

Monica Broșteanu, Ioana Costa, Marius David Cruceru, Cristian Gașpar, Eugen Munteanu, Ion Pătrulescu, vol. 4/I, București, Colegiul Noua Europă, Editura Polirom, 2006.

QUICHERAT = L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, révisé, corrigé et augmenté d'après les travaux les plus récents de la lexicographie latine par Émile Chatelain, Paris, Hachette, 1922.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band [I–III], Bukarest, Staatsdruckerei, I.: 1903; II: 1911; III: 1924.

**THE VERBA (SE) VOIERA AND ITS CORRESPONDING WORD FAMILY:
MEANINGS, ETYMOLOGY AND ATTESTATIONS – CONTRIBUTIONS
TO DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE (ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY)
OF THE ACADEMY (SECOND EDITION). A FEW PHILOLOGICAL REFLECTIONS**

ABSTRACT

The old manuscripts are a highly valuable source for *Dicționarul limbii române* (*The Romanian Language Dictionary*) of the Academy, also known as *Dicționarul tezaur* (*The Thesaurus Dictionary*). Their vocabulary can clarify semantic origins, the accent, the words' lexical variants and, at the same time, provides new meanings and words. Worthwhile mentioning is the word *voiera* (and its word family, *învoierat*, *voieros* and the adjective *voierat*) that might have been considered a lexical variant of the word *văiera*, but which is, in fact, a word (and the corresponding word family) with its own history and etymology. Since it is a lexeme that occurs only in one of the three versions of the integral biblical texts from Old Romanian, its presence raises a series of philological questions, given that, on the one hand, it belongs to the first translator of the *Bible*, the protograph Nicolae Milescu Spătarul, or to a reviser carrying out the *diorthosis* of ms. 45, and, on the other hand, it can be a rarely used popular word or it can be a popular lexical creation, belonging to the scholar metropolitan Dosoftei, in whose work occurs the verb, as well as other words belonging to the same series (*voierare*, the adjective *voierat*).

Keywords: *voiera*, *old manuscripts*, *Old Romanian*, *The Romanian Language Dictionary*, *Bible translation*.